

תקציר

לעבודה זו שלוש מטרות:

1. תיאור השדה הסמנטי הכולל של המלבושים הנזכרים במקרא.
2. בירור סמנטי מדויק של משמעויות הצורות הלשוניות הכלולות בשדה זה ותיאור הקשרים הסמנטיים שביניהן.
3. חקר שימושי המלבושים ברבדים החברתיים בסיטואציות שונות כפי שהם משתקפים בתרבות המקראית המתוארת בספרות המקרא.

המלבושים, סוגיהם וצורתיהם מהווים חלק מתחום הריאלייה של תרבות המקרא, אך בחקירת הנושא נשתמש בכלים בלשניים. קורפוס הבדיקה מכיל את כל ספרי המקרא לכל סוגיהם, אם כי בלשון השירה המקראית לא נמצאו שמות מלבושים רבים, פרט לשם הכללי לבוש, השכיח במקרא, או סות (בר' מט:יא) היחידאית. אפשר שממצא זה מובן לאור העובדה, שנושאי השירה כוללים בדרך כלל ברכות, קללות ועניינים מופשטים אחרים, ואין בהם מקום לנושאים מעשיים ושימושיים כגון מלבושים.

ספרי המקרא נכתבו ונערכו במשך למעלה מאלף שנה (1200-200 לפה"ס; ראה גרינץ תשל"ב:10; Nöldeke 1911:623; Moscati 1969:10, p. 3.1.3). על כן אין ספק שחלו בלשון המקראית שינויים ותמורות מדור לדור. נראה לנו, שהחלוקה של קוטשר (1984:12) ל-3 רובדי משנה מתקבלת על הדעת: 1. מקראית קדומה, המיוצגת בעיקר בלשון השירות הקדומות; 2. מקראית קלאסית, הכוללת את לשון ספרות הפרוזה שבתורה וזו שבנבואה הקלאסית, ואת לשון ספרות הנבואה החזונית-קלאסית; 3. מקראית מאוחרת, הכוללת את לשון הספרות מימי בית שני ואת לשון הספרים שנערכו בלשון זו. חלוקה זו חשובה לצורך מעקב אחר השימוש בצורה (המציינת את המלבוש) בתקופות השונות הנ"ל ואחר השינויים הסמנטיים שהתרחשו בה על-ידי הדוברים. יתר על כן: יש יסוד להניח, כי היעלמות צורה בתקופה מסוימת עשויה להעיד גם על הפסקת השימוש במלבוש מסוים (ע"ע "כסות" לקמן).

נוסף לכך, היא חשובה לבירור מערכת היחסים בין הצורות הכלולות בשדות-משנה סמנטיים (ראה הסעיף 4.3.1 "מלבוש עליון ותחתון" לקמן).

משמעויותיהן של הצורות המקראיות המציינות מלבושים ידועות אמנם בקווים כלליים מספרות המחקר הקיימת, אך מחקר זה לוקה בכך שהתיאור נעשה מנקודת מבט ארכיאולוגית, פרשנית ובלשנית כאחד: דעות פרשנים וחוקרי טקסטים עתיקים מדורות קודמים, נתונים ארכיאולוגיים תוך השוואה לתרבות החומרית של עמי המזרח הקרוב בימינו (ראה בביבליוגרפיה ערכים אנציקלופדיים לא מעטים), שכן מטרתם של חוקרים אלה הייתה לסכם ככל האפשר את כל הידוע על מלבושים.

יש חוקרים היוצאים במחקריהם מנקודת ראות מוקדמת, כמו Pedersen 1940, הטוען כי המלבוש נתפס במקרא כהמשך של נפש בעליו או של אישיות הנושאת אותו עליה, ה"סופגת" את סגולותיה ומייצגת אותה, כמו האדרת של אליהו התשבי (מל"א יט:יג) או בגדי עֶשָׂו (בר' כז:טו); בין השאר הוא מזכיר את הכוח המטמא של בגדי הטמא (וי' טו:א-יא). הדוגמות שהוא מביא בטעות יסודן: גם לפי המקרא, יש לבגד תפקיד שימושי (בר' ג:ז – לכסות עירום) או ייצוגי (וי' טז:ד: בגדי קודש לייצוג קדושת הכוהן הגדול), ואין לו כל משמעות נפשית, וכך הדבר גם ביחס למלבושים אחרים המצויים במקרא. לכן לדעתנו, אין מקום לשיטת מחקר היוצא מנקודת ראות מוקדמת. יש לבדוק את הנתונים בשדה המחקר ומהם יש להמשיך ולהסיק מסקנות.

גישה נוספת היא הארכיאולוגית. אך גם היא בעייתית: א. יש חללים רבים מצד הזמן, שכן יש תקופות שמהן נשתמרו ממצאים רבים, ויש כאלה שלא נשתמרו מהם שום מוצג. אמנם אפשר להסתמך על ציורים ופסלים, אך יכולת ההיקש מעם לעם ומתרבות לתרבות היא מוגבלת, שכן כל עם מאופיין במלבושיו, וקיימת גם "תלבושת לאומית"; ב. שם החפץ אינו רשום כמעט על שום מלבוש, בין אם הוא מצוי במסגרת של פסלים וציורים ובין אם נתגלה כממצא ארכיאולוגי (כגון מלבושי עור). מטעמים אלה וכיוצא בהם יש להיעזר בבדיקת טקסטים שהגיעו לידינו מן התקופה הנחקרת ובאמצעים הקשורים להיסטוריה ולחקר הטקסט, דבר המחייב שימוש באמצעים בלשניים.

אמצעי המחקר בעבודה הנוכחית הם:

1. כל ספרי המקרא (לפי תנ"ך מהדורת 2001 (Biblia Hebraica Leningradensia)).
 2. קונקורדנציות לבדיקת שכיחויות של צורות. השתמשנו בעיקר בקונקורדנציה חדשה של א' אבן-שושן, ירושלים תשל"ז.
 3. ערכים אנציקלופדיים מתחום המלבושים (ראה אותם ברשימה הביבליוגרפית).
 4. מחקרים כלליים ופרטניים על מלבושים (ראה ברשימה הביבליוגרפית).
 5. פרשנות ימי הביניים של המקרא. השתמשנו במהדורה של "מקראות גדולות הכתר", במהדורת "תורת חיים" של התורה ובמהדורה הרגילה של "מקראות גדולות".
 6. מילונים אטימולוגיים של לשון המקרא, כגון HALOT וכיוצא בו (ראה רשימה ביבליוגרפית; ביקורת על מילונים אלה, ראה רבין תשנ"א: 61-62).
 7. התרגומים הארמיים של המקרא ותרגום השבעים במהדורות מדעיות (ראה רשימה ביבליוגרפית).
 8. התקליטור "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית ללשון הבתר-מקראית, למעקב אחר השימוש בצורות ולהשוואת שכיחויות, כדי לגלות את הסיבות לירידה בשימוש הצורה או להיעלמותה בלשון, או לקביעת השימוש בה לאחר תקופת המקרא.
- נוסף לאמצעים הנ"ל, השתמשנו גם בספרו של H.W. Hönig (1957), ראה בביבליוגרפיה). עבודה מעמיקה זו מתארת אספקטים שונים של שדה המלבושים, ועם זאת היא לוקה בחסר: הדיון שם אינו כולל את כל פריטי המלבוש המצויים במקרא, ומה שנדון – אינו מתואר בשלמות; תיאור הפריטים ומשמעותם מתבסס לרוב על עיון בפירושים המודרניים של המקרא עם דיון במסקנותיהם, ולא על חקר הנתונים המצויים במקרא עצמו. לכן יש מקום, לדעתנו, למחקר מעמיק ומשלים בכלים בלשניים, המתבסס על הממצאים שבמקרא.

המחקר הנוכחי יכול אפוא שלבים אלה:

- א. מבוא הכולל גם יסודות תיאורטיים של האספקט הסמנטי במחקר.

ב. כינוס צורות הלשון הקשורות לשדה הסמנטי של המלבוש.

ג. בירור מדויק של משמעויות הצורות הלשוניות הנ"ל מצד שורשן ומשקלן בהשוואה למשמעות של המקבילות בלשונות שמיות אחרות ולהשתקפותן בתרגומים הארמיים (לפי מהדורת שפרבר) ובתרגום השבעים.

ד. עריכת מכלול הקריטריונים לניתוח הממצאים; בין קריטריונים אלה, אחד החשובים הוא, כמובן, המשמעות הסינטגמטית.

ה. הקבצת המלבושים לקבוצות-משנה מן הצד הסמנטי (כגון "מלבושי ראש") ודיון בסממות המשתקפות בהן.

ו. סיכום ומסקנות.